

Tuğba Gönel Sönmez

Doktor Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Halkbilimi Bölümü/Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Nevşehir/Türkiye
Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University/Faculty of Arts and Sciences/Turkish Folklore Department/Turkish Folklore Department, Nevşehir/Turkiye

eposta: tugbagonelsonmez@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3858-887X> - RorID: <https://ror.org/019jds967>

Atıf/Citation: Gönel Sönmez, T. 2023. Ritüelden Oyuna Uygur Çocuk Oyunları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 203-224. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1402029>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	17.07.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	16.10.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

RİTÜELDEN OYUNA UYGUR ÇOCUK OYUNLARI

Öz

Ritüeller, bir toplum veya grup içerisinde, belirli dönemlerde belirli bir sıra ile çeşitli jest, sembol, davranış veya etkinliklerin tekrarlandığı, dinî veya dindışı bir anlam ve amaç doğrultusunda gerçekleştirilen geleneksel uygulamalardır. Bu amaçlar arasında dinî ibadet, törensel kutlamalar, geçiş ritüelleri, toplumsal birliği güçlendirme ve koruma, halk hekimliği veya büyüsel uygulamalar gibi çeşitli sosyal ve kutsal zaman etkinlikleri yer almaktadır. Dolayısıyla ritüeller, genellikle toplum tarafından ortaklaşa icra edilir ve toplumun bir parçası olan bireyler arasında iletişimi, dayanışmayı ve bağları güçlendirir. Aynı zamanda ritüeller, bireylere aidiyet duygusu ve toplumsal kimlik kazandırır.

Yetişkin dünyasının taklidi mahiyetindeki çocuk oyunları, toplumsal yaşamın her aşamasını inceleyebilmek için önemli bir kaynak niteliğindedir. Çocuklar, gözlem güçleri, taklit yetenekleri ve güçlü bellekleri ile geçmişi koruma ve saklama konusunda etkili bir rol oynarlar. Çocuk oyunları, bilişsel, fiziksel, duyuşsal gelişim özellikleri, katılımcıların niteliği, niceliği ve cinsiyeti, icra bağlamı gibi birçok değişkene bağlı olarak sınıflandırılmaktadır. Belirli bir kültürel ve dinî bağlamda, sosyal yaşamın ve inanç pratiklerinin taklidinden beslenen ritüel nitelikli çocuk oyunları, toplumun bir parçası olan çocuklar tarafından her toplumda icra edilmektedir. Nitekim Uygur Türkleri tarafından gerçekleştirilen ritüeller, çocuk oyunları arasında yer bulmakta, mevsimlik törenlerde, çeşitli tabiat olaylarını karşılarken, ürün hasadı sırasında, kutsal zaman niteliğindeki bayramlar, aylar, kandil gecelerinde ve milli bayramlarda, kalabalık çocuk grupları tarafından oynanmaktadır. Yetişkinlerin evren tasavvurunun taklidi ve sembolü niteliğindeki bu oyunlar, ilk çağlardan itibaren geçirdiği değişim ve dönüşüm vasıtasıyla Uygur Türklerinin toplumsal belleğinde önemli bir sembolik değer oluşturmakla birlikte kültürel

mirasın gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir araç işlevi görürler. Çocuklar, bu oyunlar aracılığıyla Uygur kültürünün temel unsurlarını, inançlarını, yaşam tarzını ve değerlerini öğrenirler. Bu sayede toplumun ortak hafızası ve kimliği, gelecek kuşaklara aktarılır. Ritüel nitelikli çocuk oyunları, aynı zamanda çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine, iletişim kurma, işbirliği yapma, takım çalışması, liderlik becerileri gibi sosyal yeteneklerin kazanılmasına katkı sağlar.

Çalışmada, Uygur Türkleri arasında oynanan ritüel nitelikli çocuk oyunları, kutsal ve sosyal zaman, mekan, icra ve icracı özellikleri bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca ritüel karakteristikteki Uygur çocuk oyunları, klasik ve modern oyun kuramları ve oyunun toplumsal işlevi bağlamında bütüncül bir bakış açısıyla literatür taramasından elde edilen verilerle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uygurlar, Ritüel, Çocuk Oyunları, Ritüel Nitelikli Çocuk Oyunları.

UIGHUR CHILDREN'S PLAYS FROM RITUAL TO GAME

Abstract

Rituals are traditional practices in which, within a society or group, various symbols, behaviours or activities are repeated in a certain order in definite periods, and that are carried out in accordance with a religious or non-religious meaning and purpose. Among those purposes, there are various social and sacred time activities such as religious worships, ceremonial celebrations, rituals of transitions (rites of passage), strengthening and protecting social unity, folk medicine or magical practices. Therefore, rituals are performed jointly by society, in general, and they strengthen communication, solidarity and ties between individuals who are a part of the society. At the same time, rituals bring sense of belonging and social identity to individuals.

Children's plays (kids games/children's games) which are in the nature of imitation of adult world are an important source in order for each stage of social life to be able to examine. Children (kids) play an effective role in protecting and preserving past with their observation powers, abilities to imitate and strong memories. Children's plays are classified based on a lot of variables such as features of cognitive, physical and sensory development, participants' quality, quantity and gender, and performance context etc. In a certain cultural and religious context, rituel-featured children's plays, fed on imitation of social life and belief practices, are performed, in each society, by children who are a part of the society. As a matter of fact, rituals, carried out by Uighurs, take a place among children's plays and they are played by the crowded children groups during seasonal ceremonies, while welcoming various natural events (phenomena), during product harvest, on sacred time-featured holidays (bairams), months, blessed nights, and on national holidays. Those plays (games), which are in the nature of imitation and symbol of adults' universe imagination, create an important symbolic value in social memory of Uighur Turks through change and transformation which they had undergone since ancient times, as well as functioning an important instrument in transferring cultural heritage to next generations. Children learn basic elements, beliefs, style of life and values of Uighur culture through those plays. By this means, collective memory and identity of society are transferred to next generations.

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

Ritual-featured children's plays (kids games/children's games), at the same time, contribute children to developing their social skills, and to acquiring such social abilities as communication, cooperation, team work and leadership skills etc.

In the study, we address ritual-featured children's games, played among Uighurs, in the context of the sacred and social time, space, characteristics of performance and performer. In addition, ritual-characteristic Uighur children's plays are evaluated holistically by data obtained from literature review in the context of classic and modern game theories and social function of the game.

Key Words: Uighurs, Ritual, Children's Plays, Ritual-Featured Children's Plays.

Giriş

Birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, benzer şekilde ve ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması esasına dayanan ritüel, standartlaşmış ve tekrarlanan sembolik davranış biçimi olarak bireysellikten öte toplumsal bilinci ve birlikteliği ortaya koyan duygusal bir kanal, yeni bilgi ve tecrübeler için bir rehber niteliğindedir. Ritüel kavramı, farklı tanım ve kullanım alanlarına sahip olup bu tanım ve alanların genel itibarıyla davranış ve inanç temelinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Ritüelin ayırt edici özelliklerinin başında, davranışa eşlik eden inanç yer almaktadır. Dinî içeriği olan ritüel, dinî gösteriler ve geleneksel uygulamaları kapsaması dolayısıyla kutsal olanla ilişkili davranışa atıfta bulunur. Bununla birlikte ritüel, davranışın kendisi ile de ilişkilidir. Davranış bağlamında değerlendirildiğinde mantıksal olmayan veya sembolik olarak biçimlendirilmiş davranışı nitelendirmek için kullanılır; mantıklılık ve kutsallık ise kültürel kodlara göre şekillenen kavramlardır¹. Ritüeller, çoğunlukla dinî karakterli olmakla birlikte, seküler de olabilirler (Sağlam 1997: 417; Karaman 2010: 229)

Ritüeller, toplu gösterilerdir, bir arada yapılırlar, katılanları canlandırır, kıskırtır, korur, yeniden yaratır. Kişiye, kutsal olgular ve olaylar karşısında nasıl davranacağını gösterir. Törenlerin nitelikleri, amaçları farklı olsa da hepsinin işlevi, bireyleri bir araya getirmek, aralarındaki bağı güçlendirmek, yakınlaştırmak, birbirleriyle daha içli dışlı olmalarını ve

¹ Frazer (2004: 8-33), ritüeli doğayı kontrol etmeye yönelik bir pratik çaba olarak tanımlar ve kutsallığın mutlak değil, göreceli olduğunu söyler. Edmund Leach ritüeli, toplumsal iletişimin bir biçimi olarak görür ve ritüelin asal işlevi bu iletişimsel boyuttur. Evan M. Zuesse (1987: 504) ritüeli, bilinçli bir şekilde tekrar edilen, stilize sembolik eylemler olarak tanımlayarak evrensel yapılara veya kutsal varlıklara odaklanan bir fenomen olarak değerlendirir (akt. Sağlam, 1997: 417). Gluckman (1965: 252), ritüeli, insanların kendilerini koruma, arındırma veya refaha kavuşturma inancıyla ve amacıyla gerçekleştirdikleri, mistik araçların etkisiyle ortaya çıkan geleneksel etkinlikler olarak tanımlar. Marshall, insanın toplumsal bir birey olarak geçiş ritüelleri vasıtasıyla yeniden inşa edildiğini ve böylece toplum içinde kabul gördüğünü ifade ederek ritüelin bireyin toplumsallaşma işlevini yerine getirdiğini vurgular (2005: 624). Durkheim ise (2005: 56) dinî fenomenleri inanç ve ritüel temelinde değerlendirir. İnançlar zihinsel kavramlardan oluşurken, ritüeller inançların eylem biçimini oluşturur. Bu sebeple inançlar, ritüeller için ön koşul mahiyetindedir.

toplumun ortak bilince ulaşmasını sağlamaktır. Dolayısıyla bireyler, bu sayede birlik içindeki yerlerini ve topluluk bağlamındaki duygularını yenilemektedir (And 2012: 307-308).

İnsanlık tarihinden bu yana ritüeller, farklı toplumlarda ve dinlerde genellikle gösterime dayanan ve topluca gerçekleştirilen dinî veya sosyal bir dizi etkinlik olarak yer bulmuştur. İlk insanlar, doğadaki değişimlerin gerçek nedenlerini anlayamadıkları için, bu değişimleri kontrol eden doğaüstü güç veya ruhlara düzenledikleri ritüeller vasıtasıyla bu güçlerin hoşnutluğunu kazanmaya çalışmıştır. Dolayısıyla ritüel törenler, taklit ve stilize edilmiş bir şekilde toplumsal krizlerle başa çıkmada bir araç mahiyetine bürünmüş, verimliliği artırmak, mevsimlerin dönüşümünü sağlamak, insan ve hayvan hayatındaki geçiş dönemi eşiklerini aşmak, evrendeki bilgiyi anlamlandırmak ve bu bilgiyle bağ kurmak, gençlere bilgi aktarmak ve toplumun yetişkin üyeleri olarak kabul edilmelerini sağlamak gibi çeşitli nedenlerle sosyal veya kutsal bağlamlarda gerçekleştirilmiştir (Sağlam 1997: 418).

Ritüel, evrensel bir olguyu benzetmece yoluyla ifade eder. Bu benzetmece, daha çok mistik bir tekrarlama olarak görülür ve bir olgunun yeniden gösterilmesi için özdeşleşme ve kutsal olguya katılım sağlar. Büyük mevsimlik törenlerde, mevsimlerin dönüşümü, takımyıldızların hareketi, tarımsal ürünlerin büyümesi ve olgunlaşması, hayvan ve insanların doğumu, yaşaması ve ölümü gibi sahneler benzetmeler yapılır. İlkel insan, tıpkı oynayan çocuk gibi iyi bir sahne oyuncusudur. Onun gibi oynadığı rolün içinde kendini unutturmasına ya da kendinden geçmesine yer alır, iyi bir seyircidir, gördüğünün gerçek olmadığını bilmesine rağmen oyunun kuralı gereği büyük bir korkuya kapılır. Eski ritüeller, kutsal oyunlardır, topluluğun iyiliği, refahı için zorunludur; fakat hepsi Platon'un değindiği anlamda görüntüler dünyasında birer "oyun" dur (And 2012: 30-31; Platon 1994: 267).

Huizinga'ya göre, ritüel-oyunlar, çocuk ve hayvan oyunlarından farklı değildir. Arkaik topluluklar, tıpkı çocuğun ve hayvanın oynadığı gibi oynarlar. Bu oyunlarda da evrene karşı duyulan coşku anlatılmaya çalışılır ve insanın kozmosla bütünleşmesinden doğan bilinç, kendini oyunun içinde gösterir. Çocuk oyunlarında bu, en özlü ve en saf haliyle görülür. Oyun, kültürden daha eskidir, çeşitli kültürlerden çıkma ya da bir rastlantı sonucu değil, tersine çeşitli kültür biçimlerinin doğuşunda başlıca etkendir (Huizinga 2006: 16, 36-37).

Çocuk oyunları, enerjinin harcanması (Sluss 2014), tüketilen enerjinin yenilenmesi (Saracho ve Spodek 1998), yetişkin hayatının öğrenilmesi, insan hayatının geçirdiği evrimin yinelenmesi, bilinçaltının duygusal boşalımı (Freud 1961), örnek olaylar vasıtasıyla duygu ve isteklerin sembolize edilmesi (Erikson 1950), günlük hayattaki kaygıların giderilmesi (Peller 1954), bilişsel gelişim becerilerinin tekrarlanması ve pekiştirilmesi (Piaget 1962) ve sosyal etkileşim yoluyla kültürel değerlerin öğrenilmesi (Vygostsky 1978) gibi birçok amaca hizmet etmektedir. Huizinga'ya göre bütün bu görüşlerde bir tek ortak nokta vardır: Oyunun, oyun olmayan bir amaca varmaya yaradığı varsayımından hareket edilmesidir. Dil, mithos ve ritüelin kökeninde oyun bulunur. Hukuk ve düzen, zanaat ve sanat, bilgelik ve bilim gibi

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

uygar yaşamın önemli içgüdüsel güçlerinin kökeninde mithos ve ritüel vardır ve hepsi oyundan çıkmıştır. Oyun, ciddilik içinde oynanan gönüllü bir eylemdir. Ancak oyun bir ritüel ya da bir tören olduğu zaman bir görev ve ödev mahiyetine özgür bir kimlikle bürünür, günlük yaşamdan mekân ve zaman bakımından ayrılır (Huizinga 2006: 176-187; And 2012: 27-28).

Eski dinleri, dilleri, inançları ve ritüelleri incelemek için çocuk oyunları önemli bir kaynak niteliğindedir. Çocuklar, taklit yetenekleri, tutucu doğaları ve güçlü bellekleri ile geçmişi koruma ve saklama konusunda etkili bir rol oynarlar. Nitekim evcilik oyunu, ölüm inançları, meslek edinme, yarışma, toprak sahiplenme, yağmur çağırma gibi çocuk oyunları aracılığıyla geçmişi anlamak mümkündür. Çocuk oyunları, geçmişe ait ritüel kalıntılarını dahi sözcüklerde saklama eğilimindedir. Bu oyunlarda kullanılan tekerlemeler ve taklitçi oyunlar, eski inançları ve dilleri incelemek için bir yol sunmaktadır. Çocuklar, yetişkinlere öykünerek gözlemedikleri şeyleri yüzyıllar boyunca koruyucu, yaratıcı ve saklayıcı güçleriyle günümüze taşımaktadır (And 2012: 48; Gomme 1894).

Günümüzde her toplum, belleğindeki kültürel kodların nesilden nesle aktarımı vasıtasıyla açık veya örtük şekilde ritüeller gerçekleştirilmektedir. Nitekim Uygur Türkleri arasında, özellikle mevsimlik ve kutsal dönemlerde çeşitli ritüel törenler düzenlemekte ve oyunlar oynamaktadırlar. Çocuklar, kimi zaman yetişkin oyunlarına birebir iştirak etmekte veya müstakil olarak kendi oyunlarını icra etmektedir. Bu çalışmada Uygur Türkleri arasında oynanan çocuk oyunları, kutsal ve sosyal zaman ritüelleri bağlamında mekân, icra ve icracı özellikleri dikkate alınarak ele alınmaktadır. Ayrıca ritüel karakteristikteki Uygur çocuk oyunları, klasik ve modern oyun kuramları ve oyunun toplumsal işlevi bağlamında bütüncül bir bakış açısıyla literatür taramasından elde edilen verilerle değerlendirilmektedir.

1. Uygur Çocuk Oyunları

Çocuk oyunları, bilişsel ve fiziksel yaşam pratiklerinin sistemli ve sosyal bir kabiliyete dönüştürülmesinde ve çocuk gelişiminde önemli bir role sahip olup icra edildiği bağlamın toplumsal ve bireysel koşullarına göre şekillenirler. Dolayısıyla belirli bir yaşa erişen çocuk için oyun, sosyal çevredeki etkinliklerin gözlemlenmesi ve taklit edilmesi suretiyle kendini günceller ve sosyal yaşamdan beslenir. Uygur Türkleri arasında kaynağını sosyal yaşamdan alan birçok oyun ("elley balam", "nan yekiş", "kismak") bulunmakla birlikte bu oyunlar, yetişkin dünyasının birebir karşılığı olarak değil, çocukların tasavvuru ve hayal dünyası ile biçimlenmektedir² (Yiltizlik 2004: 43-45; Gopur 2009: 13).

² Örneğin, "nan yakış" oyunu, yetişkinler gibi tandır yakılarak ekme pişirilmesi suretiyle değil çamurdan küçük tandırların ve ekmeğin yapılarak pişirilmesi suretiyle oynanır (Gopur 2009: 13).

Çocuk oyunları, çeşitli psikolojik etmenlerden beslenen karmaşık bir yapıdadır ve pratik yaşamın bir yansıması olarak düşünme temelinde şekillenen bir dizi sembol içerir. Dolayısıyla çocuk oyunlarında drama ve rol ön plana çıkar. Uygur Türkleri arasında cinsiyet rollerini esas alacak şekilde kız ve erkek çocukların rol üstlendiği oyunlar, fiziksel eylemden öte bilişsel bir kabiliyet ile icra edilmekte, gerçek nesne ve eşyalardan ziyade sembolik nesne ve eşyalar tercih edilerek gerçek nesneye benzer oyuncaklar çocuklar tarafından yapılmaktadır³ (Gopur 2009: 15; Célil 2010: 9-10).

Oyunlar, çocukların dil kabiliyetini geliştirdiği dinamik bağlamlardır. Uygur çocuk oyunlarında çocuklara özgü şarkı, koşak⁴, bilmece, masal gibi sözlü kültür ürünleri ve ezgi önemli bir yere sahiptir. Öyle ki bazı oyunların oynanması için sadece ezgili koşakların söylenmesi gerekir. Öte yandan bazı oyunlarda (“kara kara kuşların” ve “ak terek kök terek”) ezgili koşakların fiziksel kabiliyet ile uyumu vasıtasıyla estetik bir zevk ve çerçeve oluşturulur (Elişir 2003: 64; Gopur 2009: 16).

Uygur Türkleri, çocukların küçük yaşlardan itibaren zor çevresel şartlara uyum sağlayabilmesi, korkusuz ve kıvrak olmaları için çeşitli yöntemler kullanmakta ve çocuklara oyun vasıtasıyla informal bir eğitim verilmektedir. Nitekim Uygurların “Bala bolsa şoh bolsun bolmisa yok bolsun.” (Çocuk ise atik olsun, aksi takdirde yok olsun.) atasözünde Uygur Türklerinin sosyal yaşamında çocuktan beklenen nitelik vurgulanarak çocuğun atik, kıvrak ve çevik olmasının önemi ifade edilmektedir (Hebibulla 2000: 478).

Uygur çocuk oyunları, nitelikleri bağlamında beceri, taktik ve taklit temalarına göre şekillenmektedir. Bu oyunlar ve özellikleri şu şekildedir:

Beceri geliştirme oyunları: Fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişim becerilerini esas alan bu oyunlar, tepki süresi, algı, el, ayak, göz koordinasyonu, hedefe yönelme, hafıza, senkronizasyon ve zeka gibi birçok değişkene bağlı olarak oynanmaktadır. Uygur çocukları tarafından oynanan “koşkar sokuşturuş”, “barmak yokitiş”, “karagocikam”, “taş, kayça, lata”, “maymun balisi tağka çıktı” ve “taş termek” gibi el koordinasyonu ile parmak becerisine dayanan oyunlar, “yanak sokuşturuş”, “kariga eliş”, “tampas”, “at topi (çevgen top)”, “top cicik”, “giyek”, “lipek taş”, “saka oyunu” gibi nişan oyunları, “kara basti (düm düm)”, “koşmak adaş”, “takmu cup”, “doppa koydum”, “yağlık taşlaş”, “tepişmak tepiş” ve “ak

³ Erkek çocukların, polis, bekçi veya düşman rolünü üstlendiği, kız çocukların anne ve kadın rolünü üstlendiği evcilik oyunları, cinsiyet rollerinin taklidi niteliğindedir. Kız çocukları tarafından oynanan “elley balam” oyununda beşiğe konulan gerçek bir çocuk değildir, beşiğe çocuğun kendisi tarafından yapılan oyuncak bir bebek konulur ve bu oyunda çocuk “anne”, oyuncak bebek “bebek” rolünü üstlenir. Yine “kariga etiş” oyunundaki kargı, ağaç veya zarar vermeyecek bir malzemeden yapılır, “çivik at” oyunundaki çubuk, “at” rolünü üstlenir (Gopur 2009: 15).

⁴ Uygur Türkçesinde koşak kavramı; “koşmak, koşuk, koşaş gibi konuşma ve yazı dilinde çeşitli söyleyiş şekilleri olan; düzgün, kafiyeli sözlerin belirli bir ölçü ve ahenk içinde bir araya gelmesi, olarak tanımlanmakta ve halkın hayatını çeşitli yönleriyle yansıması; kısa ve duygu yüklü olması nedeniyle halkın hafızasında yer etmiş en yaygın ve sevilen türlerden birini oluşturmaktadır.” (Öger 2006: 401).

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

sönek" gibi koordinasyon oyunları, bu grupta yer almaktadır. Bu oyunlar vasıtasıyla hız, kuvvet, zekâ, iletişim ve dikkat gibi becerilere dayalı rekabet ortamları oluşturulmakta ve fiziksel üstünlük esasına dayalı rekabet koşulları cinsiyet özelliklerine göre düzenlenmektedir. Nitekim fiziksel güç, çeviklik ve hız gerektiren, "yügürüşmek", "top koğlaş", "koyla top", "kök yağaç", "kaçkunçuk", "çavak çilip kaltek yökteş", "ordikam", "mollak itiş", "mot ketti", "tayak tartış", "tartışmak", "kol bisiş", "çeliş", "dumbiltak" ve "lınırtaktak" gibi oyunlar genellikle erkek çocuklar tarafından oynanmaktadır (Gopur 2009: 22; Célil 2010: 9-10).

Taktik Oyunları: Taklit ve hayal gücünün strateji ile şekillendiği sembolik ve dramatik nitelikteki bu oyunlarda oyuncular, stratejik hamleler vasıtasıyla rakiplerini aşmaya çalışır ve çeşitli zorluklarla sınanır. "Nan yekiş", "mihmandarçılık", "tügmen yasaş", "möşük bilen çaşkan", "yarilin taşım", "tügiler", "eşek mindi", "karvan yetileş", "çivik at", "karigu çaşkan", "kara kara kuşlirim" ve "ak terek kök terek" (Gopur 2009: 33; Célil 2010: 9-10) gibi oyunlarla çocukların çevresindeki olgu ve olayları analiz etmeleri, doğru karar vermeleri ve doğru adımlarla hedeflerine ulaşmaları beklenir.

Taklit Oyunları: Bu gruptaki çocuk oyunlarının temasını, genel itibariyle toplumsal yaşamdaki olay, kişi, nesne ve hayvanlar oluşturmaktadır. Uygur çocukları, hayal dünyaları ile gözlem güçlerini birleştirerek çiftçilik, hayvancılık, avcılık, el sanatları ve bu faaliyetlere bağlı gerçekleştirilen törenlerin taklidi niteliğinde çeşitli oyunlar oynanmaktadır. "Tügmen yasaş", "koğun tériş" ve "baki bakimen" gibi oyunlar, çiftçilik ve üretim faaliyetlerinin, "çoyla ve sévet yasaş", "ravap yasaş", "dutar yasaş" ve "doppa tikiş" gibi oyunlar el sanatlarına ilişkin faaliyetlerin, kız çocukları tarafından oynanan "çaç örüş" ve "osma koyuş" gibi oyunlar, giyim kuşam ve süslenme sembollerinin taklidi mahiyetindeki çocuk oyunlarıdır (Gopur 2009: 19-20; Célil 2010: 11). Bununla birlikte birey ile toplum ilişkisinin temel dinamikleri arasında yer alan törenler ve bu törenlere bağlı gerçekleştirilen çeşitli ritüeller, Uygur çocuk oyunları arasında yer bulmaktadır. Ritüel nitelikli çocuk oyunları, icra ve muhteva özellikleri itibariyle genellikle yetişkin dünyasının taklidi mahiyetinde olduğundan taklit oyunları kategorisinde değerlendirilmektedir.

2. Uygurlarda Ritüel Nitelikli Çocuk Oyunları

Ritüel nitelikli çocuk oyunları, Uygur çocuklarının eğitiminde ve sosyal gelişiminde önemli bir role sahiptir. Bu oyunlar, Uygur kültürünün temel unsurlarını içermekte ve toplumun kimliğinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Oyunların temel amacı, çocuklara toplumsal değerleri, gelenekleri ve yaşam tarzını öğretmek, aynı zamanda da onların sosyal becerilerini geliştirerek kimliklerini güçlendirmektir. Dolayısıyla ritüel çocuk oyunları, Uygurların kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasını sağlarken aynı zamanda birey-birey ve birey-toplum ilişkisini güçlendirmektedir.

Ritüel nitelikli Uygur çocuk oyunları, mevsimleri, yağmur veya kar gibi tabiat olaylarını karşılarken, ürün hasadı sırasında, İslamiyet'te kutsal zaman niteliğindeki bayramlar, aylar, kandil gecelerinde ve millî bayramlarda, kalabalık çocuk grupları tarafından, genellikle açık mekânlarda oynanmaktadır. Yetişkin dünyasındaki inanç tasavvurunun taklidi ve sembolü niteliğindeki bu oyunlar ve bağlam özellikleri şu şekildedir:

Çubuk At (Çivik At) Oyunu: Bu oyun, Uygur çocukların eski tarihî dönemlerden beri oynadığı oyunlardan biri olup her yerin yeşile büründüğü, nehirlerde suyun coşkununla akmaya başladığı bahar mevsiminde, baharın gelişini kutlamak amacıyla erkek çocukları tarafından oynanır. Bir çubuk veya tahtanın ucuna at başını simgeleyen bir ip veya bez parçasıyla gem ve dizgin yapılarak bağlanır. Bu gem ve dizgin kırmızı, yeşil gibi farklı renkli iplerle veya kumaşlarla süslenebilir veya boyanabilir. Çocuk bir eline kamçı alıp bu ata biner ve koşturur. Büyüklerin ata bindiğinde yaptığı hareketleri taklit eder ve at yarışı yapılır.

Oyun süresince çeşitli koşaklar söylenir:

Oşşak balılar oynaydu,

Küçük çocuklar oynuyor,

Tal çivikni at étip.

Dal çubuğu at yapıp.

Musapirlar yiglaydu,

Misafirler ağlıyor,

Öz yurtini yad étip.

Öz yurdunu yâd edip.

Oyunda katılımcı sayısında herhangi bir kısıtlama bulunmamakla birlikte, icranın gerçekleştirileceği mekânın fiziksel özelliklerine göre katılımcı sayısı artıp azalabilir. Çocuklar, belirlenen mesafe arasında bu sembolik at ile koşturmaya başlarlar. Kimi zaman, atları yemlemek ve sulamak için mola verirler. Çubuk at oyunu, bazen rekabet oyunu şeklinde oynanabilir. İki gruba ayrılan oyuncular, daha önceden belirlenen parkuru en kısa sürede ve en önce tamamlamaya çalışır. Oyun sonunda, yenilen gruba bir ceza verilir. Cezanın niteliği, oyuna başlamadan önce grup üyeleri tarafından tayin edilir (Hebibulla 2000: 488; Böreyar 2008: 19-20; Marasalı 2022: 23-24).

Bostan Saç Oyunu: Bu oyun, “çaç yuyuş” oyunu, “çaç çilaş” oyunu ve “noruz çéçi” oyunu gibi çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Bostan saç oyunu, kız çocuklarına özgü bir oyun olup Nevruz Bayramının öncesinde ya da sonrasında ırmak, ark, çay kenarlarında “nevruz suyu” ile saç yıkama esasına dayanmaktadır.

Bir bahar ve yeni yıl bayramı olan Nevruz, Uygur Türkleri arasında her yıl coşkulu bir şekilde 21 Mart günü kutlanmaktadır. Bayram için yapılan hazırlıklar arasında “nevruz aşı”, “nevruz çayı” önemli bir yer tutmakta ayrıca bu gün “nevruz suyu” içilmektedir. Nevruz boyunca çeşitli eğlenceler düzenlenmekte ve oyunlar oynanmaktadır (Öger 2013: 145-152). Nevruz bayramında, kızlar tarafından oynanan oyunlardan biri de, bostan saç oyunu olup bu oyun, çocukların annesi ile birlikte ya da kendi aralarında oynadığı bir ritüel mahiyetindedir.

Ritüelden Oyuna Uygur Çocuk Oyunları

Bayram hazırlıkları tamamlandıktan sonra veya bayramın sonunda, kız çocukları, nehir veya su kanallarının her iki yakasına çömelip otururlar, ince örgüler şeklinde örülmüş saçlarını⁵ çözerek uçlarını “nevrüz suyu”na batırırlar. Ardından saçlarını yıkayıp tarar ve tekrar ince ince örerler. Nehrin iki yakasında bulunan kızlar, hızlı çevik hareketler ve ciddi bir motivasyonla bu oyun için emek sarf eder, saçını en çabuk, düzenli, güzel ören kişi olmak için birbirleriyle yarışır, oyun sonunda birbirlerini tebrik ederler.

Bu oyunun, Uygur Türklerinin ilkbaharda “çiçek suyu” veya “nevrüz” suyu ile yıkanan saçın uzayıp gürleşeceği inanişinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Uzun ve güzel saç (sümbül saç), Uygur kızlarının arzuladığı bir fiziksel özelliktir. Bu sebeple kız çocukları, 3-4 yaşlarından yetişkin oluncaya kadar “bostan saç” oyunu oynamakta ve saçlarının arzu edilen forma kavuşması için çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir (Böreyar 2008: 220-222).

Saç Kesme (Çaç Késiş) Oyunu: Saç kesme oyunu, kökeni eski dönemlere kadar uzanan tarihî hüviyete sahip bir oyundur. Uygur kadınları, eski dönemlerde yağmur yağdıktan sonra gökkuşağı çıkınca saçlarını keserek evlerinin kapısının eşiğine koyarlar ve saçlarının uzaması, gürleşmesi için dilek dilerlerdi. Zaman sonra çocuk oyunu mahiyetine bürünen bu ritüel, kız çocukları arasında oynanan bir oyuna dönüşmüştür. Ancak bu oyunun oynanması için gökkuşağının beklenmesine gerek yoktur. Kız çocukları, yağmurun yağdığını görür görmez oyunun hazırlığına başlarlar. Saçlarını yıkayıp tararlar, ardından mahalledeki diğer kız çocukları ile belirlenen bir evin avlusunda toplanırlar. Yağmur dindikten sonra bu avluda bulunan bir ağacın altına giderler. Oyuna kimin başlayacağına, oybirliği ile karar verirler. İlk oyuncu, sağ eline balta veya palayı, sol eline kesmek için belirlediği saç tutamını alarak kapı eşiğine eğilir. “Çéçim téz össun, avusun, tom bolsun!” (Saçım tez uzasın, çoğalsın, gür olsun!) diyerek saçını keser. Oyundaki diğer katılımcılar da aynı hareketi tekrar eder. Kızların hepsinin saç kesilince, kestikleri tutamları buldukları evin avlusundaki veya bahçedeki gül ağacının dibine gömerler. Bu sırada birbirlerine “Çéçiñ uzun, köp, avuşluk, tom bolsun!” (Saçın uzun, çok, gür olsun) derler (Ebey ve İmin 2006: 81-82; Böreyar 2008: 100-101; Marasalı 2022: 61-62).

Yağmur Yağdı-Kar Yağdı (Yamğur Yağdı-Qar Yağdı) Oyunu: Bu oyun, “Yamğur yağlağ” ve “Çip-çip” şeklinde de adlandırılmakta, özellikle köylerde oynanmaktadır. Yağmur veya kar yağmaya başladığında bir araya toplanan çocuklar, belirli gruplara ayrılırlar. Gruplar, cinsiyet esasına göre kız veya erkek olarak ayrılabilceği gibi karma şekilde de oluşturulabilir. Grupların oluşturulmasının ardından çocuklar;

⁵ Saç örgüsü Uygur Türklerinin giyim, kuşam ve süslenme geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Uygurlar, kız çocuklarının saçını on beş, on yedi, yirmi bir, kırk bir gibi tek sayılara denk gelecek şekilde örer ve kâkül keserler. Uygur Türklerinde saç örgüsü ve sembolik anlamları hakkında detaylı bilgi için bk. (Tanrıdağlı 2000).

Yamğur yağlaq,
Öçke sağlaq.
Asmandiki momilarniñ
Emçekliri domilaq;
Oynaydığan bala bar mu?
Égildiki kala bar mu?

Yağmur yağar,
Tohum canlanır.
Gökyüzündeki ninelerin
Memeleri yuvarlak;
Oynayacak bala var mı?
Ahırdaki inek var mı?

Yamğur yağlaq,
Öçke sağlaq.
Asmandiki çokanlarniñ
Emçiki yoğan palaq.

Yağmur yağar,
Tohum canlanır.
Gökyüzündeki çokanların⁶
Memesi çok parlak.

Méni dadam öyleydi,
Ğazañ çüşkende.
Ğicim romal ép bérimen,
Könlüm çüşkende.

Beni babam evlendirdi,
Hazan düştüğünde.
Yemeni sarıp verdim,
Gönlüm düştüğünde.

Ağ xaltida maş,
Kök xalitida maş.
Séniñ anañdin,
Ménim anam yaş.

Ak çuvalda fasulye,
Gök çuvalda fasulye.
Senin annenden,
Benim annem genç.

Yağmur yağdı-qar yağdı,
Şarqirap ketti.
Ötükümni maylisam,
Parqirap ketti.

Yağmur yağdı-kar yağdı,
Şakırdayıverdi.
Çizmemi yağlasam,
Parlayıverdi.

⁶ Çokan: Uygur Türkçesinde; “evlenmiş genç kadın” anlamına gelmektedir (Necip 2008: 84).

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

Patqaq keçtim ötüüm	Çamurdan geçerken çizmem,
Makçiyip ketti.	Gömülüverdi.
Anam körüp şu haman	Annem görüp anında
Varqirap ketti.	Bağrıverdi.

koşaklarını ezgili bir şekilde tekrar tekrar söyleyerek sokak sokak gezerler. Yağmurun veya karın yağmasından duydukları memnuniyeti dile getirerek doğayı kutlarlar (Ebey ve İmin 2006: 223-225; Böreyar 2008: 142-143; Marasalı 2022: 86-87).

Karlık Bırakma (Qarlıq Taşlaş) Oyunu: Bu oyun, hem yetişkinler hem çocuklar tarafından oynanan millî bir oyun mahiyetindedir. Karın yağdığı ilk gün, mahallenin tüm çocukları, ilk karı selamlamak ve eğlenmek amacıyla bir araya toplanırlar. Ardından kime karlık⁷ bırakılacağına karar verilir. Karlık bırakılacak kişinin oyundan haberdar olmaması gerekir. Bir kâğıda;

Qarda qarlıq taşlıduk,	Karda karlık bıraktık,
Yamğurda meşrep başlıduk.	Yağmurda meşrebe başladık.
Könlimizniñ huşluqidin,	Gönlümüzün hoşluğundan,
Sizge qarlıq taşlıduk.	Size karlık bıraktık.
Tapsiñiz qoy öltürersiz,	Bulursanız koyun kesersiniz.
Tapalmisiñiz çüce xoraz.	Bulamazsanız civciv horoz.
Tapsiniz gül keltürersiz,	Bulursanız gül getirirsiniz,
Tapalmisiñiz bir baş piyaz.	Bulamazsanız bir baş soğan.
Qarda qarlıq taşlıduk,	Karda karlık bıraktık,
Bu oyunu başlıduq.	Bu oyuna başladık.
Yéni qarniñ xuşliqida,	Yeni karın hoşluğundan,
Sizge qarlıq taşlıduq.	Size karlık bıraktık.
Qarlıq aparğan kişini,	Karlık bırakan kişiyi,

⁷ Karlık: Kâğıda yazılmış geleneksel bir şiir.

Pem bilen tutsıla.

Aklınızla yakalayınız.

Yüzlirige qara sürkep,

Yüzlerine kara sürüp,

Aldimizğa kelsile.

Önümüze getiriniz

şeklindeki koşağın yanı sıra karlık bırakan oyuncunun yakalanma süresi, oyuncu sırası ve cezalar gibi grup üyeleri tarafından belirlenen kurallar yazılır ve hızlı koşabilen bir çocuk, kâğıdı vermek üzere seçilir. Çocuk gizlice yaklaşarak rakibinin eline karlık kâğıdını tutuşturur ve “Kar kâğıdı elinde kaldı!”, “Kar kâğıdı bıraktım!” diyerek kaçar. Kâğıdı alan çocuk, kaçan çocuğu belirlenen süre içerisinde yakalamaya çalışır. Yakalayamazsa karlık kâğıdında belirtilen talebi veya cezayı yerine getirmekle yükümlüdür (Ebey ve İmin 2006: 149-150; Böreyar 2008: 169-170; Kadir 2015: 59-60; Marasalı 2022: 99-100).

Karlık bırakma oyunu, ilk kar yağdığında karın yağışını kutlamak amacıyla yetişkinlerin düzenlediği “karlık meşrebi”nin başlangıcını temsil eden “karlık oyunu”nun çocuklar arasında oynanan şeklidir. Karlık meşrebi, Uygur Türklerinin yaşadığı coğrafyaya hâkim olan kuraklık sebebiyle yağışa ve neme duyulan ihtiyacın bir sembolü mahiyetindedir. Çünkü bol yağış beraberinde bol mahsul getirecektir. Halk, bu durumu “Yamğur yağdı yağ yağdı, qar yağdı un yağdı.” (Yağmur yağdı yağ yağdı, kar yağdı un yağdı.) sözleriyle ifade etmektedir (Davut ve Abliz 2015: 25-28).

Şalgam Sökme (Çamğur Yuluş) Oyunu: Bu oyun, sonbahar ve yaz aylarında havuç, soğan, turp gibi yeşilliklerin yabani otlardan arındırıldığı mevsimde, özellikle kız çocukları arasında oynanır. Bir araya toplanan çocuklar, ağaç, kök veya ucundan tutmaya uygun bir nesneyi iki elinin arasına sıkıştırarak topraktan şalgam söküyormuş gibi oturur. Diğer kızlar onun arkasına dizilir ve ellerini arkadan birbirlerinin sırtına sararak otururlar. Zincirin en sonundaki kız;

Tebietniñ qudriti birle,

Tabiatın kudretiyle,

Birla kökerdi şu köküm,

Birden yeşerdi şu köküm⁸,

Şahireñlik, günçe mañlik,

Dalları renkli, gonca gibi,

Dermehel östi köküm.

Birdenbire büyüdü köküm.

Gül zimistanda öner,

Çiçek kışın büyür,

Sebze baharniñ erkiki.

Havuç baharın sevimlisi,

Yaxşılarniñ hiylisidin,

İyilerin arzusundan,

⁸ Kök: Yeşillik veya yeşerme.

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

Siçek ündi kişliki.

Çiçek büyüdü kışın.

Qışliqi üngen siçekniñ,

Kışın büyüyen çiçeğin,

Kökliri nazuk turur.

Kökleri nazik olur.

Kötürsile xuş buyluqidin,

Götürünce hoş kokusundan,

Buyliri purap turur.

Kokuları saçılır.

Bu siçekniñ teripini,

Bu çiçeğin tarifini,

Mun bilen name eyliđuq,

Böylece name eyledik,

Bu siçekni hemmilirige,

Bu çiçeği herkese,

Könüldeñ töhpe eyliđuq.

Gönülden hediye eyledik.

Bu siçekniñ sayisida oltursila,

Bu çiçeğin gölgesinde otursalar,

Her dem köñüller açılır.

Her zaman gönüller açılır.

Bu siçekni alğan kişinin,

Bu çiçeği alan kişinin,

Béşiğa güller çaçılır.

Başına güller saçılır.

Barçe güllerdeñ ilgiri,

Bütün güllerden önce,

Bu siçek köklep turur.

Bu çiçek yeşillenir.

Bu siçekniñ sayisi,

Bu çiçeğin gölgesi,

Köñüllerge rahat bérur.

Gönüllere rahat verir.

Köñüllerniñ xuşluqidin,

Gönüllerin hoşluğundan,

Bu oyunni başlığuq.

Bu oyuna başladık.

Barçe ademiñ içidin

Tüm insanların içinden

Özlerini tallıđuq.

Kendilerini seçtik.

Bu siçekniñ teripi,

Bu çiçeğin tarifi,

Helqler ara meşhur turur.

Tüm halklarda meşhurdur.

Bu siçekni élišqa,

Bu çiçeği almaya,

Kız-yiğitler aşuq turur.

Kızlar erkekler âşıktır.

şeklindeki koşağı söyleyerek önünde oturan kızları, şalgam söker gibi çekmeye çalışır. Oyun, her kız için tekrar oynanır. Oyun, sıranın sonunda oturan oyuncunun, birbirine sarılarak oturan kızları çekip kaldırıncaya dek devam eder. “Şalgam”ı tek seferde çekemeyen oyuncu, ceza alır (Ebey ve İmin 2006: 96-98; Böreyar 2008: 200-202; Kadir 2015: 42; Marasalı 2022: 114-116).

Bu oyunda söylenen koşaklar, yetişkinler tarafından Nevruz gününü karşılamak için aylar öncesinden başlatılan “kök meşrep”te söylenen koşakların çeşitlenmesi mahiyetindedir. Kök meşrep, yeni yıla dair dilekleri temsil etmekle birlikte; bol mahsul ve mutluluk içinde yeni yılı karşılamak için yapılır (Davut ve Muhpul 2011: 24). “Şalgam sökme” oyununda bu durum, bol mahsul arzusunun karşılandığı hasattan duyulan memnuniyeti dile getiren, hasat edilen bitkinin yetişme ve hasat sürecini tasvir eden bir çocuk oyunuyla ifade edilmektedir.

Arpa Olgunlaştı (Arpa Pişti) Oyunu: Bu oyun, arpa başaklarının sarardığı hasat zamanlarında kız ve erkek çocukları tarafından oynanmaktadır. Çocuklar, hasat yapmak üzere tarlaya giden ebeveynlerine katılırlar. Yetişkinler, hasat ile meşgul olurken çocuklar, sararan arpaları ayıklayıp tohumları başaktan çıkarmak için suda ıslatarak bir mendilin arasına koyarlar: “Arpa olgunlaştı, buğday olgunlaştı, sen ne zaman olgunlaşırsın?” diye bağırarak mendili defalarca ovarlar. Başağın içerisindeki olgunlaşan tohumlar tane tane dökülünceye dek bu işlemi sürdürürler ve kepek şeklinde elde edilen arpaları yerler (Böreyar 2008: 62; Marasalı 2022: 43-44).

Berat Geldi (Barat Keldi) Oyunu: Berat geldi oyunu, kökeni eski dönemlere kadar uzanan bir oyundur. Hicri takvime göre Şaban ayının 15. gecesi olan Berat kandilinde, Uygur Türkleri arasında ritüeller gerçekleştirilir. Bu gecede yetişkinler, Kuran okuyup ibadet etmekle meşgul olurken gençler ve çocuklar bir araya toplanırlar. Nağme, nahşa (şarkı) ve ussul (halk dansı) icralarının gerçekleştirildiği bu toplantıda, bu gece için bir kurban kesilir. Gençler, ellerinde meşaleler tutarak sokaklarda gezerler ve her evin önüne geldiklerinde;

Barat keldi bugün kéçe,

Barat geldi bu gece,

Uxlimañlar tañ atquçe.

Uyumayın tan atıncaya kadar.

Barat keldi, tuyduñlar mu?

Barat geldi duyduunuz mu?

Qazanğa yağ quyduñlar mu?

Kazana yağ koyduunuz mu?

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

Poşkal-quymaq saldıñlar mu?	Poşkal, kuymak ⁹ yaptınız mı?
Bizge atap qoyduñlar mu?	Bize ayırdınız mı?
Barat amet, hayat amet,	Berat talih, hayat talih,
Acep yağdı bugün rehmet.	Çokça yağdı bugün rahmet.
Barat keldi tuyduñlar mu?	Berat geldi duyduunuz mu?
Yaman işni qoyduñlar mu?	Kötü işi bıraktınız mı?
Baratulla, Hebibulla,	Beratullah, Habibullah
Muhammedun resulilla.	Muhammedun resulullah.
Barat keldi, uyumañlar,	Berat geldi, uyumayın,
Başni yastuqqa qoymañlar.	Başınızı yastığa koymayın.
Başni yastuqqa qoysañlar,	Başınızı yastığa koyarsanız,
Qelem çalur bériñ qalмай,	Gürültüden uykunuz kalmaz,
Baratulla, Hebibulla,	Beratullah, Habibullah
Muhammedun resulilla.	Muhammedun resulullah.
Barat keldi acayip tün,	Berat geldi acayip gece,
Qedir boldı şubu tünde.	Değer buldu işte bu gecede.
Uxlimay olturuñ emdi,	Uyumayın oturun şimdi,
Şubu sovmen uzak tünde.	İşte ibadet edin uzun gecede.
Baratulla, Hebibulla,	Beratullah, Habibullah,
Muhammedun resulilla.	Muhammedun resulullah.

şeklindeki berat koşaklarını söylerler. Evlerden topladıkları, poşkal, kuymak gibi yiyecekleri yiyerek, hikâye anlatıp bilmece sorarak gece yarısına kadar otururlar (Ebey ve İmin 2006: 34-36; Böreyar 2008: 321-322). Bu oyunun temel amaçlarından biri, Berat gecesinde ev ev dolaşarak insanlara bu gecede “tan atıncaya kadar” uyumayarak ibadet etmenin önemini hatırlatmaktır. Yetişkinlerin ibadetle meşgul olduğu bu gecede, çocuklar yetişkinleri uyanık tutmak ve bu kutsal zamanda yapılması gereken ibadetin önemini koşaklar vasıtasıyla

⁹ Poşkal ve kuymak, mayalı hamurun kızartılmasıyla yapılan bir hamur işi türü olup çeşitli törenlerde ikram edilmektedir. Uygur halk mutfağında tören yemekleri hakkında bilgi için bk. (Gönel Sönmez 2022: 143-160).

hatırlatmak görevini üstlenmiştir. Nitekim bu gece adını yükümlülüğün kaldırılması anlamındaki berat kelimesinden (Ünal 2008: 208) almış, çeşitli hadislerde¹⁰ bu gece uyumadan ibadet etmenin fazileti ifade edilmiştir.

Ramazan Söyleme (Ramazan Éytiş) Oyunu: Bu oyun, Uygur Türklerinin İslamiyet'i kabul ettiği dönemlerden itibaren oynanan bir oyundur. Ramazan ayının on beşinden bitimine kadar genellikle iftar vakitlerinde, mahallenin tüm çocuklarının katılımıyla oynanır. Oyuna katılacak olan çocuklar, bir bölgede toplanırlar ve seçtikleri evlerin kapısına giderek alçak sesle;

Ramizan éytip kelduq	Ramazan söyleyip geldik,
İşik tüviñge.	Kapının dibine.
Qoçqardek bala bersün	Koçkar gibi çocuk versin
Böşüküñge.	Beşiğine.
Tüñlüküñnin beşida	Pencerenin üstünden
Ay körüner.	Ay görünür,
Hemme öydin muşu öy	Tüm evlerden bu ev,
Bay körüner.	Zengin görünür.
Öyüñniñ arqısında	Evinin arkasında
Qoyniñ izi.	Koyunun izi,
Nanni çüplep béridu	Ekmeği eşit verir,
Bayniñ qızı.	Zengin kızı.
Ramazan éytip kelduq,	Ramazanı söyleyip geldik,
İşik tüviñge.	Kapının dibine.
Qoçqardek bala bersün	Koçkar gibi çocuk versin
Böşüküñge.	Beşiğine.

¹⁰ “Şaban ayının 15. gecesi olduğunda o geceyi ibadetle geçirin, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü Yüce Allah, bu gece güneşin batışından fecre kadar (olan sürede) dünya semasına rahmetiyle tecelli eder ve Tövbe eden yok mu, tövbesini kabul edeyim! Rızık isteyen yok mu, rızık vereyim! Şifa isteyen yok mu, şifa vereyim! Başka isteği olan yok mu, ona da istediğini vereyim” (İbn Mace 2012: 444).

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

koşağını söylerler. Koşağı duyan ev sahipleri, kapıya gelen çocuklara birtakım hediyeler verir. Oyun sonunda toplanan hediyeler, çocuklar arasında eşit bir şekilde paylaşılır. Oyunda amaç, hediye toplamak olmadığı için verilen hediyeler, sembolik değerdedir. Kapıya gelen çocukları, eli boş gönderen veya hoş karşılamayan evlere bir sonraki oyunda gidilmez ve o ailelerin çocukları oyuna dâhil edilmez. Bu sebeple çocuklar, ailelerine bu oyuna itibar etmeleri gerektiğini anlatırlar. Oyun, Ramazan ayı bitinceye kadar her gün devam eder (Ebey ve İmin 2006: 122-123; Böreyar 2008: 156-158; Marasalı 2022: 94-95).

Ceviz Vurma (Yanak Sokuşturuş) Oyunu: Ceviz oyunu, Ramazan ve Kurban Bayramlarında erkek çocuklar tarafından oynanan bir oyundur. Ceviz oyunu, iki kişi arasında oynanmaktadır. Bayram günlerinde, kutlamaların yapıldığı geniş ve düz zeminlerde oynanan bu oyunda, önce cevizleri dizmek için bir çukur kazılır. Çukurdan yaklaşık 10 m uzağa, oyuncuların içine gireceği bir çember çizilir. Oyuna ilk kimin başlayacağını belirlemek için, "Hangi elimde?" oyunu oynanır. Kendisine sorulan çocuk, gizlenen nesnenin hangi elde olduğunu tahmin ederse oyuna ilk o başlar, şayet tahmin edemezse ceviz çukuruna giderek dört cevizi alta bir cevizi üste yerleştirir. İlk oyuncu, çember içine geçerek bu çemberden dışarı çıkmamak kaydıyla dik bir pozisyonda, elindeki cevizleri bu çukura atar. Atılan her cevizin, çukurda bulunan cevizlere vurması gerekir. Vuramadığı durumda, oyuncu çukurdaki cevizleri toplar ve sıra diğer oyuncuya gelir. Oyunun, çukurdaki cevizlerin vurulduğu kadarının vuran kişi tarafından alınması ve yerine yeni ceviz eklenmesi şeklinde oynanması da mümkündür. İki oyuncu arasında, cevizleri önce biten mağlup olur. Kazanan çocuğun cevizleri, seyircilerden başlamak üzere bayramı kutlamak üzere meydanda bulunan herkese, bayram merasimini yöneten kişi tarafından dağıtılır. Bu dağıtım esnasında, ihtiyaç sahipleri ve yaşlılara öncelik verilir (Böreyar 2008: 50-51; Kadir 2015: 46-47; Marasalı 2022: 38-39, Uygur Helk Egiz Edebiyatı Kamusi 2005: 345-346; Serbest 2019: 107-108).

Abdülkadir İnan, Şamanist Türk kavimlerinin ayin ve törenlerini iki ana kısma ayırmaktadır. Bu ayrım, muayyen vakitlerde yapılması gereken ayinler ve tesadüfi olaylar dolayısıyla gerçekleştirilen özel ayinler şeklindedir. İlk kısım, belirli zaman dilimlerine bağlı olan ve mevsimsel döngülerle ilişkilendirilen ayinleri içerir. İkinci kısım ise beklenmeyen olaylar veya özel durumlar nedeniyle yapılan ayinlere odaklanır. Muayyen vakitlerde yapılan ayinler, ilkbahar, yaz ve güz mevsimlerinde düzenlenir. Bu ayinler, Eski Türk imparatorlukları döneminde devletin resmî dinî bayramları olarak kabul edilmiştir. Özellikle ilkbahar ve güz bayramları, tarih boyunca Hunlardan itibaren bilinen ayinler arasında yer almaktadır (1995: 97).

Uygur Türkleri arasında, ilkbahar yağmurlarının başlaması ile birlikte tohumların toprağa atılması, ilk ürünlerin toplanması, hasat ve bağbozumu gibi tarımsal faaliyetler muayyen vakitlerde gerçekleştirilen ayinlerin bir parçasıdır. Bu ayinler, Hunlar döneminden beri devam eden geleneksel tören ve bayramların devamı niteliğindedir. Bereketli toprak ve

su kaynakları, tarımsal faaliyetlerin yapılabilmesi için temel ihtiyaçlardır. İlkbaharda yağın yağmur, havaların ısınmasıyla birlikte eriyen kar, yeraltındaki ve yeryüzündeki su kaynaklarını güçlendirir, topraktan tohumlar filizlenir ve bitkiler yeni bir yaşama başlar. Yazın gelmesiyle su kaynakları azalır, sonbaharda ürünler hasat edilir, tohumları toprağın içine karışarak ilkbaharda yeni bir bitki olarak yaşama başlar. Bu yaşam döngüsüne bağlı olarak canlıların yetiştiği toprak ile yer altı suyunu ve yağmuru getiren Gök, Uygur Türklerinin tabiat kültlerinin (su, yer, ateş, dağ, ata vb.) temelini oluşturur (Öger 2013: 191-193). Tabiat kültlerine bağlı inanışlar, Uygur Türklerinde ilkbaharda kutlanan “Nevruz Bayramı” ve “Maysa Bayramı”, hasat döneminde yapılan “Bağ Seylisi” ve “Harman Meşrebi” ve kışın yapılan “Karlık meşrebi” gibi mevsimlik bereket törenleri ve bayramların temel gerekçesini oluşturur. Uygur çocukları arasında oynanan ritüel nitelikli oyunlar, bahsi geçen yaşam döngüsüne bağlı olarak yapılan bu tören ve ayinlerin izlerini taşır. Yetişkin dünyasının çocuk dünyasındaki bir tasavvuru olarak oyunlarla simgeleşir ve muayyen zamanlarda oynanması gereken bir ritüel oyun şekline bürünür. Nitekim “çubuk at” oyunu, baharın gelişini kutlamak amacıyla, “bostan saç” oyunu Nevruz Bayramı süresince, “saç kesme”, “yağmur yağdı-kar yağdı” ve “karlık bırakma” oyunları yağmur veya kar yağdığında, “şalgam sökme” ve “arpa olgunlaştı” oyunları hasat zamanında oynanan oyunlardır. Dolayısıyla bereket törenleri, bu oyunların temel gerekçesini teşkil eder. Çünkü yetişkin dünyasındaki bereket törenleri, doğal döngü ve tarımın vazgeçilmez unsurlarıyla sıkı bir ilişki içindedir. Tarım, toprak ve suyun verimli bir şekilde kullanılmasını gerektirir ve bu da bereketin artması ile mümkündür. Dolayısıyla törenler ve bu törenlerde yapılan ritüeller, bereketin artması, mevcut olana şükredilmesi ve toplumun bu doğal döngüyle uyum içinde yaşaması için yapılması gereken toplumsal birer gerekçedir. Bu ritüellerle, doğanın dengesi, döngüsü ve mevsimsel değişikliklerle uyum içinde olmak arzu edilir ve bu arzu çeşitli ritüellerle sembolize edilir. Bu anlamda, bereket törenleri, tarım ve doğal döngü ile toplumun inanç ve ritüelleri arasındaki organik ilişkiyi yansıtır.

Dinî bağlamda zamanın anlamı ve algılanışı, dairesel (devrevi) ve çizgisel (linear) olmak üzere iki ana perspektiften ele alınmaktadır. Bu iki zaman perspektifi, kutsalın tezahürleri ile birleşerek özel bir anlam ve önem kazanır. Dairesel zaman, başlangıcı ve sonu belli olan bir döngüyü temsil eder ve tekrarlanan ritüeller, nevruz ve yılbaşı kutlamaları gibi kut törenleri vasıtasıyla bu döngünün yeniden başlangıcını sembolize eder. Her dinî bayram veya tören zamanı, geçmişte meydana gelmiş kutsal bir olayın dairesel döngü ile tekrar canlandırılmasını ifade eder (Yıldırım 2007: 71). Uygur Türkleri arasında İslamiyet’in kabulü ile birlikte Hicri takvime bağlı olarak kandil gecesi, Ramazan ayı, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı gibi çeşitli kutsal zamanlar idrak edilmiştir. Bu zaman dilimleri, yetişkinlerin tasavvurunda bolluk, bereket, birlik ve beraberliğin sembolü niteliğindedir. Dolayısıyla sıradan günlerin dışında ayrıca bir ibadet ritüeli gerektirir. Yetişkinlerin bolluk, bereket, günahlardan arınma ve yaratıcıya yakın olma gibi arzularla çeşitli ibadetlerle meşgul olduğu

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

bu dönemde, eş zamanlı olarak çocuklar arasında çeşitli ritüel oyunlar oynanmaktadır. “Berat Geldi”, “Ramazan Söyleme” ve “Ceviz Vurma” bu oyunlar arasında olup oyunlardaki temel dinamik, her evden toplanan veya ödül olarak kazanılan çeşitli yiyecek ve hediyelerin, çocuklar arasında eşit şekilde paylaşılması ve söylenen koşaklarla bu kutsal zamanların önemini dile getirilip toplumsal hafızada güncellenmesidir. Nitekim İslami perspektifte kazancın fazlasının ihtiyaç sahiplerine dağıtımını farz olup dağıtılan mal, kişinin kazancına bereket getirecektir. Dolayısıyla, bu oyunlar kutsal zaman bereketinin, kutlmasının ve sevincinin paylaşımını sembolize eden bir dizi ritüel ihtiva etmektedir.

Sonuç

Bir amaç doğrultusunda, belirli bir zaman, mekân veya durumda gerçekleştirilen ritüeller, tekrarlayan ve düzenli eylemlerden oluşur. Bu eylemler taşıdıkları sembolik değerler vasıtasıyla toplumun ortak bir anlam ve bağ oluşturmaya yardımcı olur. Ritüellerin temel amacı, icra edildiği toplum veya kültür içindeki dinî, sosyal veya törensel eylemleri gerçekleştirmek, anlamlandırmak veya ifade etmektir. Bu nedenle ritüeller, toplumların değerleri, inançları, gelenekleri ve kimliği ile ilgili önemli işlevler üstlenmektedir. Bu işlevleri dolayısıyla icra edildiği toplumun temel dinamikleri arasında yer alan ritüeller ve etrafında gerçekleştirilen törensel uygulamalar, yetişkin dünyasının taklidi mahiyetindeki çocuk oyunları içerisinde ilk çağlardan itibaren yer almaktadır. Bu oyunlar, toplumsal bir olgunun benzetme yoluyla yeniden gösterilmesinde ve icracılarının toplumsal tasavvur ile özdeşleşerek kutsal olguya katılmasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla ritüel nitelikli oyunlarda, doğanın döngüsü, gök cisimlerinin hareketi, tabiat olayları, tarım ürünlerinin yetişmesi ve olgunlaşması, hayvanların ve insanların yaşam süreçleri gibi sahneler, kutsal ve sosyal zamanlarda benzetmelerle ifade edilmektedir.

Uygur Türkleri arasında gerçekleştirilen ritüeller, toplumun ortak değerlerini ifade etmek, topluluk bağlarını güçlendirmek, sosyal normları korumak, bireylerin dönüşüm eşiklerini sembolik olarak kutlamak veya toplumun ruhsal ve fiziksel refahını desteklemek gibi hedeflere hizmet etmekte ve yetişkin dünyası, Uygur çocuk oyunları içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak sembolize edilmektedir.

Uygur Türkleri arasında, sosyal yaşamdan beslenen birçok çocuk oyunu bulunmaktadır. Bu oyunlardan bazıları ritüel nitelikli olup yetişkin dünyasının birebir karşılığı olarak değil, çocukların tasavvuru ve hayal dünyasıyla şekillenmekte, içerdiği çeşitli semboller ve dramatik roller vasıtasıyla kutsal ve sosyal zamanlarda icra edilmektedir.

Ritüel nitelikli Uygur çocuk oyunları, doğal olayların döngüsüyle uyumlu olarak gerçekleştirilen, mevsimlerin, yağmurun veya karın yağması gibi tabiat olaylarını kutlayan (çivik at, çaç kesis, yamğur yağdı-çar yağdı, qarlık taşlaş), ürün hasadı sırasında gerçekleşen (arpa pişti, çamğur yuluş), dinî bayramlarda, aylarda (yanak sokuşturuş, Ramazan éytiş, Barat

keldi), kandil gecelerinde ve millî bayramlarda (bostan çaç) genellikle açık mekânlarda oynanan oyunlardır. Bu oyunlar, yetişkin dünyasındaki bereket törenlerinin çocuk tasavvurundaki yeri ve önemini sembolize etmekte ve aynı gerekçe ile çeşitli ritüeller icra edilmektedir. Dolayısıyla bu ritüellerin temelinde, doğanın dengesi, döngüsü ve mevsimsel değişikliklerle uyum içinde olmak ve berekete erişmek arzusu bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Uygur Türkleri arasında oynanan ritüel nitelikli çocuk oyunlarının belirli bir amaç doğrultusunda bereket törenleri ile ilişkili olarak tekrar eden sosyal veya kutsal bir zamanda, Uygur kültürünün gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, çocukların sosyal becerilerini geliştirmek ve kimliklerini güçlendirerek kültürel mirasın korunmasına ve toplumsal bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmak işlevlerini üstlendiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- And, Metin. 2012. *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Böreyar, Muhemmet Abliz. 2008. *Uygur Balilar Égiz Edebiyatı Kamusi*. Kaşkar: Keşker Uygur Neşriyatı.
- Célil, Ablet. 2010. "Uygur Helk Oyunlirini Türge Ayriş Toğrisida". *Hoten Pédagogika Aliy Téhnikomi İlmiy Jurnili* 97: 8-12.
- Davut Rahile, Abliz Hélimgül. 2015. *Uygur Meşrepliri Hekkide Omumiy Bayan*. Urumçi: Şincan Helk Neşriyatı.
- Davut Rahile, Muhpul Yasin. 2011. *Uygur Meşrep Medeniyiti I. Urumçi: Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı*.
- Durkheim, Emile. 2005. *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Ebey Abdurahman, İmin Ehmet. 2006. *Uygur Helk Oyunliri*. Urumçi: Şincan Helk Neşriyatı.
- Elišir, Méhrinur. 2003. "Uygur Balilar Koşaklirida Hecviy Haraktér". *Hoten Pédagogika Aliy Téhnikomi İlmiy Jurnili* 2: 64-66.
- Erikson, Erik H. 1950. *Childhood and Society*. New York: Norton Company.
- Frazer, James G. 2004. *Altın Dal C. 1*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, Sigmund. 1961. *Beyond the Pleasure Principle*. Çev. James Strachey. New York: W.W. Norton Company.
- Gluckman, Max. 1965. *Politics, Law and Ritual in Tribal Society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gomme, Alice B. 1894. *Traditional Games of England, Scotlandand Ireland I*. London. <https://www.gutenberg.org/files/41727/41727-h/41727-h.htm> (Erişim Tarihi: 12.06.2023).
- Gopur, Hurşide. 2009. "Uygur Enenivi Balilar Oyunu Hekkide Tetkikat". Yüksek Lisans Tezi, Şincan Üniversitesi Filolojiye İnstitüti, Şincan.
- Gönel Sönmez, Tuğba. 2022. "Uygur Halk Mutfağında Tören Yemekleri". *Halk Gastronomisi*. Ed. Mehmet Aça vd. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları: 143-160.
- Hebibulla, Abdurehim. 2000. *Uygur Etnograpiyisi*. Urumçi: Şincan Helk Neşriyatı,

Ritüelden Oyuna Uygun Çocuk Oyunları

- Huizinga, Johan. 2006. *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İbn Mace. 2012. *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*. Çev. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. 1995. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kadir, Tursun. 2015. *Uygur Enenivi Balılar Oyunliri*. Şincan: Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı.
- Karaman, Kasım. 2010. "Ritüellerin Toplumsal Etkileri". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21: 227-236.
- Edmund R. Leach, Edmund R. 1968. "Ritual". *International Encyclopaedia of the Social Sciences* XIII. New York: Macmillan: 522-554.
- Marasalı, Sevde. 2022. "Uygur Çocuk Edebiyatından Seçme Oyunlar ve Oyunların Çocuklara Kazanımları". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Marshall, Gordon. 2005. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Necip. Emir N. 2008. *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Çev. İklil Kurban. Ankara: TDK Yayınları.
- Öger, Adem. 2006. "Mani Tarzındaki Uygur Halk Koşakları Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2: 401-409.
- Öger, Adem. 2013. *Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Peller, Lili E. 1954. "Libidinal Phases, Ego Development, and Play". *The Psychoanalytic Study of the Child* 9, 178-198.
- Piaget, Jean. 1962. *Play, Dreams, and Imitation in Childhood*. New York: W.W. Norton Company.
- Platon. 1994. *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sağlam, Tülin. 1997. "Türk Çocuk Oyunlarında Ritüel Ögeler". 1. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Haz. Bekir Onur. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 416-440.
- Saracho, Olivia. N., Spodek Bernard. 1998. *Multiple Perspectives of Play in Early Childhood Education*. New York: State University of New York Press.
- Serbest, Kamile. 2019. "Divânü Lugâti't-Türk ve Uygur Türklerinde Çocuk Oyunları". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 13: 101-114.
- Sluss, D. Justus. 2014. *Supporting Play in Early Childhood*. UK: Cengage Learning.
- Tanrıdağlı, Gülzade. 2000. "Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14: 47-53.
- Uygur Helk Egiz Edebiyatı Kamusi C. 11*. 2005. Urumçi: Şincan Helk Neşriyatı.
- Ünal, Mustafa. 2008. *Dinlerde Kutsal Zamanlar (Takvimler, Dini Gün, Bayram ve Törenler)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Vygotsky, Lev S. 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.

Yıldırım, Münir. 2007. "Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı". *Dini Araştırmalar* 10 (28): 59-82.

Yiltizlik, Abdulhemid Muhammed. 2004. "Helk Égiz Edebiyatı ve Balılar Terbiyesi". *Keşker Pédagogika İnstitüti İlmîy Journili* 132: 43-45.

Zuesse, Evan M. 1987. "Ritual". *Encyclopaedia of Religion*. XII New York: Macmillan: 412-514.

